

VÁLASZFÉLE BALÁZS SÁNDOR GONDOLATSZILÁNKJAIRA

Az RMDSZ II. kongresszusa után nagy kiábrándultságomban eldöntöttem, hogy akkor én most szépen visszavonulok tanult mesterségemhez. Engem ugyanis az RMDSZ-ben kizárólag a problémamegoldás érdekelt, és komolyan hittem, hogy az RMDSZ erre való. A kongresszuson viszont egyre szomorúbban tapasztaltam, hogy a problémamegoldás kérdése hovatovább háttérbe szorult, és olyan dolgok kerültek első helyre, amelyekhez nekem se kedvem, se érzésem: személyi és csoportambíciók, illetve ezek érvényesítésének „politikai” eszközei, kezdve az elvtelen lobbizástól egészen az átlátszó, mégis hatásosnak bizonyuló demagógiáig. Ne többet erről. Lehet, hogy nem így volt, én így láttam.

Most azonban olyan helyzetbe kerültem, hogy kénytelen vagyok felfüggeszteni elhatározásomat, válaszolnom kell Balázs Sándor *Gondolatszilánkok – tételekben* című írásának néhány engem érintő pontjára (A Hét 1991/25.). Nevemet ugyan az általánosító „egyesek” és hasonlók helyettesítik, én jobban szerettem volna, ha a szerző világosan kimondja, hogy velem vitázik, hiszen úgyis nyilvánvaló.

Azt hiszem, legjobb lesz, ha mindjárt az erőszakmentesség fogalmának körvonalazásával kezdem. Egyrészt mert a nekem szánt bíráló megjegyzések e köré szerveződnek, másrészt mert az erőszakmentesség – vagy ahogy még hívják: az erőszakmentes cselekvés („action nonviolente”) – megítélésében kétségbeejtő konfúziókkal találkozik az ember, főleg azok részéről, akik hallottak ugyan róla zúgatni valamit, de közelebbi ismereteik nincsenek róla. Több ízben tapasztaltam például, hogy amikor meg mertem említeni az erőszakmentességet, rögtön ezzel találtam szembe magam: „Szóval mi ne tegyünk semmit, hogy a másik felet meg ne haragítsuk, hanem nézzük tétlenül, hogyan nyirbálják a jogainkat?” Holott az erőszakmentességnek nincs nagyobb ellensége, mint a passzivitás: alaptétele, hogy a semmittevés, az igazságtalanság tétlen elnézése és eltűrése a legnagyobb hibák közé tartozik, hiszen éppen a passzív magatartás teszi lehetővé az igazságtalanság fennmaradását; az igazságtalanság ellen tehát nemcsak jogos, hanem kötelező is felvenni a harcot. (E félreértésben egy furcsa szemlélet is megnyilvánul: ha valaki az erőszakmentesség fogalmából egyenesen a passzivitásra következtet, akkor ez azt jelenti, hogy hatékony küzdelmet csak erőszakos formában tud elképzelni, ami nem valami biztató egy kisebbség számára, tekintve, hogy nemcsak számbelileg van kisebbségben, hanem az erőszakos cselekvésben felhasználható erő szempontjából is.)

Valójában az erőszakmentesség a társadalmi igazságtalanság elleni küzdelem kipróbáltan hatékony módszere, amelynek első teoretikusa és sikeres alkalmazója Móhandász Karamcsand Gandhi (1869–1948) volt, de az azóta eltelt idő folyamán mind az elmélet, mind a módszer sokat fejlődött. Nyugaton ennek ma már nagy szakirodalma van (mi még csak

most kezdünk hallogatni róla), az irányzat nemzetközi szervezete, az International Fellowship of Reconciliation (IFOR) az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának (az ECOSOC-nak) egyik tanácsadója, a mozgalomnak eddig hat béke-Nobel-díjasa van. (Aligha a semmittevésért kapták.) Nem sorolom most fel, hogy a világ különböző részein eddig milyen jelentősebb eredményeket mondhat magáénak ez a mozgalom, csupán példaképpen említ meg, hogy Lengyelországban a Szolidaritás mögött álló elméleti-stratégiai csoport, a KOR is egy erőszakmentes báziscsoport volt, amely az IFOR támogatását élvezte. Mindezekre persze lehet lefitymálón legyinteni, de szerintem egy olyan társadalomban, ahol annyi baj van, mint nálunk, ez legalábbis luxus.

Az erőszakmentesség módszereinek ismeretét és széles körű elterjesztését azért látnám fontosnak, mivel így végre professzionális szintre lehetne emelni a problémamegoldást és a konfliktuskezelést. Az ilyen dolgokban ugyanis fokozottan érvényes a „Ki minek nem mestere, gyilkosa az annak” közmondás: ha egy problémát nem megfelelő módon akarunk kezelni, akkor a probléma, ahelyett hogy megoldódna, csak bonyolultabbá válik, mert a hibás probléma-megoldási kísérlet is beépül a problémába. (Ilyen szempontból még a semmittevés is jobb, mint egy olyan „radikális” „nagy lépés”, amelynek következményeit aztán csak nagy munkával tudjuk helyrehozni, ha egyáltalán sikerül.) Márpedig sokszor van úgy, hogy laikus szemmel semmi kivetnivalót nem látunk egy-egy akcióban, s csak a szakszerű elemzés – no meg persze a várttal ellentétes következmény – mutatja meg, hogy sajnos nem volt hiba nélkül való. Azt írja Balázs Sándor: „Aki a felemelő vásárhelyi gyertyás-könyves-szótlan tömegfelvonulást is agresszív kihívásnak tartja, ugyanúgy téved, mint aki ehelyett nagyobb erőfitogtatást vár el tőlünk.” Az első „aki” én vagyok, kár, hogy a szerző nem jelzi, hogy érveim is voltak. Mégpedig a következők: az 1990. február 10-i marosvásárhelyi tüntetés a részt vevő mintegy 80 ezer magyar számára valóban felemelő, önbizalmat adó, nagy kohézióteremtő felvonulás volt, ennél fogva – megint mondom: a résztvevők számára – csodálatos élmény. De mit látott és mit értett ebből Marosvásárhely román lakossága? Látott egy félelmetes nagy tömeget, amelynek konok, görcsös hallgatása csak még ijesztőbbé, fenyegetőbbé tette a látványt, s külön bosszantó tényező volt számára, hogy nagyon jól érzékelté azt is: tüntető fegyvelmezetséggel és a kezükben tartott könyvvel a magyarok most kulturális fölényüket fitogtatják, meg akarják mutatni, hogy „nézzétek meg, kik vagyunk mi”. A tüntetés tehát minden jóhiszeműség és jó szándék ellenére a külső szemlélő számára nagyon agresszív volt (mert az agresszivitás nemcsak a fütykösforgatásban meg a cifra odamondogatásban nyilvánulhat meg), azt sugallta, hogy ezek az emberek mindenre el vannak szánva (ráadásul gyertyát is vittek, amelyről román embernek nehéz nem a halálra gondolni), ezért félelmet és gyűlöletet keltett. Hiányzott ugyanis belőle az, ami az erőszakmentesség szabályai szerint megszervezett tüntetés egyik legfontosabb eleme: a nyitottság kifejezése. Ezt különböző formákban lehetett volna biztosítani, már az is sokat jelenthetett volna, ha a szélen haladók román nyelvű szórólapokat osztogattak volna az arra

járó románoknak ilyenféle szöveggel: „Románok! Ne értsetek félre bennünket! Mi nem tiellenetek tüntetünk, hanem azért, hogy legyenek nekünk is iskoláink, ahogy régen is voltak. Mi veletek békességben szeretnénk élni, de addig nem lehet köztünk igazi békesség, míg a mi problémáink megoldását a hatalom nem tartja fontosnak. Hisszük, hogy ti is békében szeretnétek velünk élni. Tartsatok velünk!” Hasonló tartalmú plakátokkal, röpcédulákkal tele lehetett volna szórni, ragasztani a várost, még a tüntetés előtt. Így azonban, ahelyett hogy oszlatta volna, csak növelte a félelmet. Márpedig a félelem a legjobb talaj nemcsak a manipuláció, hanem az erőszak számára is.

A tüntetés után tehát a helyzet egészének minősége rosszabb lett, mint azelőtt. Az erőszakmentes változást azonban mindig úgy kell megtervezni, hogy a helyzet *egészének* minősége javuljon. Ennélfogva minden akciónak kettős célja van: az egyik az általános nagy cél, a másik a közvetlen, amely úgy épül be a stratégiába, mint az előbbi megvalósulásának feltétele. Példánknál maradva: ha mi egy magyar iskoláért tüntetünk (közvetlen cél), ehhez a románok legnagyobb része legjobb esetben is csak úgy tud viszonyulni, mint amihez neki semmi köze. A románok csak akkor érezhetik magukat közvetlenül érintetteknek a probléma megoldásában, ha világossá válik számukra a nagyobb cél, amely őket is érinti: olyan rendezett interetnikus kapcsolatok kialakulása, amelyben egyik félnek se kelljen állandóan rettegnie a másiktól.

Innen érthető meg, hogy míg az erőszakos változásnak mindig van egy nyertese meg egy vesztese, az erőszakmentes konfliktusmegoldás veszteségmentes kell hogy legyen: csakis két nyertessel végződhet. Ennélfogva az eredmények tartósak lesznek, de elérésük is több időt, türelmet és hozzáértést igényel, mint a pillanatnyi kedvező konjunktúrában gyorsabban kicsikart, de addig is tartó „győzelmeké”.

Már az eddigiekből is sejthető, hogy az erőszakmentességet valamelyest is ismerő számára milyen különösen hangozhat Balázs Sándor következő szembeállítás: „Propagálják sorainkban a Gandhi-féle erőszakmentesség tételét, ugyanakkor mások gyáváknak neveznek, mert nem folyamodunk látványos, ha kell, igen harcias eszközökhöz.” Még furcsább azonban, hogy a szerző így folytatja – ajánlatképpen: „A kettő között most is van valami, a polgári engedetlenség számos hatékony eszköze.” A polgári engedetlenség ugyanis nem a kettő között van, hanem szerves része az erőszakmentességnek, én azonban nem merném felelősségtudattal ajánlani magunknak mostani felkészületlenségünkben, mert erről az általam eddig olvasott szakirodalom azt mondja, hogy ehhez csak akkor szabad folyamodni, ha már az erőszakmentesség minden megelőző fokozatát végigjártuk, s azok a módszerek (amilyen a dialógus, a tüntetés, a felvonulás, az ülősztrájk, az éhségstrájk, a bojkott stb.) nem vezettek eredményre, de akkor is csak úgy, ha jól felkészült emberek tudják irányítani, mert különben katasztrofális következményei lehetnek. Márpedig mi még a legelső fokozat, a párbeszéd alapszabályaival sem vagyunk tisztában (NB. ennek is van szakirodalma!).

De még a párbeszédet is megelőzi valami: a helyzetelemzés és a stratégia elkészítése.

Az erőszakmentesség elmélete jól kidolgozott módszertant kínál mindegyikhez. Ebben vannak olyan elemek, amelyek sokunk tetszését aligha nyernék el, mert valahogy nem szoktunk hozzá az olyasmihhez. Például a helyzetelemzés kötelező módon azzal kezdődik, hogy nagyon őszintén és tárgyilagosan megvizsgáljuk, mi a *saját* szerepünk és felelősségünk a probléma létrejöttében és fennmaradásában (beleértve a részünkről megnyilvánuló passzivitást és engedékenységet is!). Sejtésem szerint ez elég nehezen menne nálunk, legalábbis az RMDSZ-ben. Erre enged következtetni Balázs Sándor szemérmes körülírása is: „Ne tagadjuk: körünkben van hungaro-vátrás ellenszenv a többséggel szemben.” Értjük, ugye: ha körünkben van is, akkor is vátrás az, nem igazi magyar dolog, hanem valami, ami inkább a másik félre jellemző, amolyan körünkben is felbukkanó „román bűn”. Mikor jutunk el vajon oda, hogy le merjük írni magyarán, mi is az a „hungaro-vátrás ellenszenv a többséggel szemben”? Szerintem, ha mégoly csúnyán hangzik is, ez volna: magyar nacionalista románellenesség. – Hogy lesz ebből erőszakmentes helyzetelemzés?

Ezzel kapcsolatos az erőszakmentességnek az a követelménye, hogy a jót a rossztól elválasztó határvonalat sosem két ember vagy két csoport között kell meghúzni, hanem úgy, hogy az mindkét fél minden egyes személyén áthaladjon, hiszen minden embernek – a mi térfelünkön is, meg a másikon is – vannak jó és rossz vonásai, s nekünk a jókra kell építenünk, bármelyik térfélen legyen is ezek hordozója. Úgy pedig különösen nem ajánlatos nyilatkozni, hogy a románok ilyenek meg olyanok, a magyarok pedig másmilyenek, hiszen abban, hogy „a románok”, benne van Radu Enescutól, Smaranda Enachétól, Marius Tabacutól egészen Ioan Gavráig mindenki. Erre azt mondja Balázs Sándor: „Vannak, akik még azt is kifogásolják, hogy *románságról* beszéljünk, ez – szerintük – a disztingválás hiányát jelenti. Ennek ellenére állítom: minden belső sokszínűség mellett létezik *a többség*, amelyhez nekünk *ebben a minőségben* kell viszonyulnunk.” Nos, itt valóban a disztingválás hiányával állunk szemben. Ha a szerző ezúttal is rám gondolt volna, én tudomásom szerint sohasem mondtam olyat, hogy románságról ne beszéljünk. Ha a románság hagyományairól, intézményeiről vagy különféle közös jellemzőiről – akár többségi voltáról is – esik szó, azt senki sem kifogásolhatja. De az már nem tetszik, amikor azt hallom, hogy „mi a románság megértésére nem számíthatunk”, hiszen itt már embere válogatja, hogy közülük kire számíthatunk, és kire nem.

A „hungaro-vátrás ellenszenv” fonákjaként említi a szerző „az egymás nyakába borulást minden feltétel nélkül hangoztatók táborát”. Ebbe a táborba (ha egyáltalán van ilyen tábor) biztosan nem tartozom, úgyhogy itt Balázs Sándor alkalmasint valaki másra gondol, habár tőlem származó példákkal szemlélteti, mire érti. Én olyat sohasem mondtam, hogy „minden feltétel nélkül”, sőt abban a tévéinterjúban, amelyre a szerző hivatkozik, emlékezetem szerint *expressis verbis* elhangzott, hogy a békeségnek feltételei vannak: amíg a mi dolgaink is nem rendeződnek, addig nem lehet köztünk igazi béke. A szerző így folytatja: „Bizarr teóriák terjednek (terjednek? hol terjednek? én mondtam egyszer Balázs

Sándornak, de nem pontosan így), miszerint a félreértett felebaráti szeretet jegyében nekünk a minket ért igazságtalanság ellen kell fellépünk, nem azok ellen, akik meg akarnak fosztani jogainktól, őket legfeljebb sajnálhatjuk.” Mivel ez így valóban elég bizarr, hadd mondjam el, mi is van emögött. Az erőszakmentesség egyik alapelve (és hatékonysága forrásának egyik összetevője) az emberi méltóság feltétlen tisztelete. Éspedig nem szelektíven, csak a mi táborunkbeliekre vagy a bennünket támogatókra vonatkoztatva, hanem minden egyes emberre. Ezért szokták az erőszakmentesség elméletírói – gyengébbek kedvéért – a következőképpen megfogalmazni ezt a követelményt: az emberi méltóság feltétlen tiszteletben tartása, különös tekintettel az ellenfélre. Mert ő ugyan lehet az igazságtalanság hordozója vagy képviselője, de attól még neki is kijár a minden embert mint embert megillető tisztelet. Ennélfogva nem nevezhetem erőszakmentes gesztusnak, ha például Mag Péter (nézze el nekem, hogy tőle veszem a példát) népszerű rádióműsorában Radu Ceonteát *Csont-ja sin-csen* néven emlegette, mivel ez – a személynév bárminemű elferdítése (a Románia Mare kedvenc „stíluseszköze”) – súlyosan sérti az emberi méltóságot. Ez nem jelenti azt, hogy az igazságtalanság képviselői és szószólói ellen nem kellene küzdeni. Kell. De úgy, hogy emberi méltóságát a küzdelem során is tiszteletben kell tartani. Ezt pedig úgy lehet megvalósítani, ha következetesen különbséget teszünk az igazságtalanság és az ezt képviselő ember között. Ez nem „félreértett felebaráti szeretet”, hanem egyesek számára igazi felebaráti szeretet, mások számára magas rendű humánus – kinek melyik tetszik jobban.

S ha már itt tartunk: az erőszakmentesség ilyen morális követelményei teszik, hogy alkalmazása az egyházak számára sem idegen, mivel az erőszakmentesség nagyon is jól illeszthető az igazi keresztény értékrendhez, de ugyanolyan jól érvényesíthető az iszlám, a hindu vagy a buddhista kultúrában is. (Ezért is lehetett Lengyelországban a katolikus egyház olyan erős támogatója a Szolidaritásnak.) Vannak helyek, ahol az egyház maga kezdeményezi a társadalmi igazságtalanság elleni erőszakmentes cselekvést. Dél-Amerikában a katolikus egyház erre vonatkozóan dolgozta ki a felszabadítás teológiáját, és hatékonyan részt vállalt a társadalmi cselekvésben. Az erőszakmentes mozgalomnak is van egy ököménére építő keresztény irányzata.

Nem ellenkezik hát az erőszakmentességgel az sem, amit az említett tévéinterjúban mondtam, s amit Balázs Sándor még mindig megrökönyödve idéz fel: „A televízióban halljuk: nekünk imádkoznunk kell Radu Ceonteáért, s még a Bibliát is mutatják ennek igazolására.” Tényleg rettenetes! Illetve az volna, ha én ezt úgy ajánlottam volna, hogy ezentúl egyes-egyedül ez legyen az RMDSZ stratégiája. Csakhogy én ezt egyházaink felé mondtam (hogy helyesen-e vagy nem, azt ítélik meg az egyházak – a Hegyi beszéd fényében), nem az RMDSZ-nek (bár időnként ráférne).

Végül, ha már úgysis szóba került az a tévéinterjú, hadd mondjam el – kizárólag a kínálkozó tanulság okán –, hogy miután véget ért, az ország különböző részeiről számos pozitív visszajelzést kaptam (s még mindig kapok) a nézőktől, vagy ha úgy jobban tetszik: az

egyszerű RMDSZ-tagoktól, ismerősöktől és ismeretlenektől. Feltűnt, hogy komolyabb fenntartásaik csak egyes RMDSZ-vezetőknek voltak. S akkor most bátorkodom feltenni a kérdést: hogy is állunk azokkal az „íróasztal-politikusokkal”, akik nem ismerik „a tagság elvárásait”?

A Hét 1991/29 (július 18.)

(Ahogy ma látom)

Sajnos meglátszik ezen a cikken, hogy egy kicsit mérges voltam. Ha más tán nem is, Balázs Sándor biztosan tudja, hogy ha így volt is, igazából nem őrá voltam mérges. Nem is annyira valakire, mint inkább valami miatt haragudtam. Akkorára én már elég sokat elolvastam az erőszakmentesség szakirodalmából, részt vettem egy számomra rendkívül hasznos tréningen is (a hollandiai Magda van der Ende és Abel Hertzberger vezette, nagyon sokat tanultunk ott, köszönet nekik érte!), és volt már némi gyakorlatban szerzett saját tapasztalatom is arra, milyen hatékony tud lenni ez a cselekvési forma még abban a meglehetősen tökéletlenül megvalósított változatában is, amilyenre az én tudatlanságom folytán sikerülhetett. Tudtam tehát, hogy van a világon egy nagy felhalmozott tudás, amire nekünk itt nagyon nagy szükségünk lett volna és lenne, ráadásul amit onnan tanultam, az engem csak megerősített abban (mert azt is nyilvánvalóvá tette, hogy miért), hogy mi itt bizonyos dolgokat nagyon nem jól csinálunk, és szerettem volna, ha ezt a tudást minél többen megismerik közülünk. Mivel pedig politikusaink körében, akiken pedig nagyon sok minden múlt, úgy általában nem sok hajlandóságot láttam a tanulásra (később ezt úgy fogalmaztam meg, hogy a politikus az az ember, aki nem *tud* valamit, hanem mindent *jobban tud*), hát elég mérges voltam tényleg, de ez talán érthető.

Ma már nem haragszom annyira, mert közben megtanultam egyet-mást a világ folyásáról, és úgy látom, hogy amit akkor szerettem volna, az majdhogynem fából vaskarika volt: hiszen én politikusokat arra próbáltam rávenni, hogy ne politikus módra gondolkozzanak, hanem problémamegoldóként. Amit én ajánlottam, az nem is lett volna jó másra, csak a hatékony problémamegoldásra, de arra nagyon. Mert egyebet azzal csakugyan nem lehetett elérni: hatalmi pozíciókat nem lehetett vele szerezni, saját, illetve szűk pártpolitikai célokra felhasználható politikai tőkét nemigen lehetett belőle kovácsolni, anyagi haszonnal sem nagyon kecsegtetett, egyszerűen semmire sem volt jó abból, ami a politikában egyáltalán fontos lehet. Akinek tehát az ilyesmi számított, az ezért érthető módon nem tudhatott lelkesedni. Méltánytalanság lenne azonban, ha nem hangsúlyoznám itt azt is, hogy azért voltak ott elegendően olyanok is, akiknek nem ez lett volna a legfontosabb, hanem azért vettek részt lelkesen, sőt szenvedélyesen és teljesen önzetlenül ebben a nagy közös erőfeszítésben, mert szívügyük volt, hogy a magyaroknak biztosítva legyenek az őket megillető jogaik. Ilyen volt például – hogy csak kettőt említsek – Domokos Géza és Katona

Ádám. Csakhogy az egyiknek túl nagy rutinja volt már a hatalommal való viaskodásban, olyan módszerekkel, amelyeket még a régi rendszer ellenében kísérletezett ki, és amelyek ott még be is váltak, ezért az új körülmények között is azokat próbálta alkalmazni, noha észrevehetően kevesebb sikerrel, a másiknak meg a temperamentumával nemigen talált az, amiket én mondogattam akkoriban, és azt hiszem, egy kicsit tévedésben is volt az én személyemet illetően. Mások meg annyira bele voltak veszve a nagy hadakozásba, hogy tanulni már nem maradt idejük, egyeseknek még gondolkozni sem nagyon.

De azt ma sem hiszem, hogy akkor ez, ha nem is a politikusoknak, de másnak ne lehetne jó mégis valamire. Azért is szedtem össze most ezeket az írásokat egy kötetbe: hátha lesznek mégis emberek, akik – akár a politikusok ellenében is, ahogy pedig sokkal nehezebb – fel tudhatják valahol használni a belőlük leszűrhető tanulságokat.